

УДК 81'246.2'27]17.022.1(477-25+477.84-21)
DOI: 10.18523/lcmp2522-9281.2022.8.83-99

Наталя Матвеева (Natalia Matveieva)
<https://orcid.org/0000-0001-6290-9381>

ОСОБЛИВОСТІ БІЛІНГВАЛЬНИХ ПРАКТИК ЖИТЕЛІВ КИЄВА Й ТЕРНОПОЛЯ

Abstract

THE PECULIARITIES OF THE BILINGUALISM OF KYIV AND TERNOPIL RESIDENTS

Background. *The language issue in Ukraine is very important because bilingualism is a widespread phenomenon in our country. The use of the Ukrainian and Russian languages by speakers often causes language conflicts.*

Contribution to the research field. *These findings may help us to understand the peculiarities of the Ukrainian language situation, particularly in Kyiv and Ternopil.*

Purpose. *The purpose of our study is to compare the bilingual practices of Kyiv and Ternopil residents.*

Methods. *The basis of our study is the data of the All-Ukrainian population census 2001, as well as the results of the several surveys published by the sociological group “Rating” (2015) and the public organization “Space of Freedom” (2011–2021). The material of our research concludes the names of children’s shops, residential complexes, centers for children early development and private kindergartens, coffee houses in Kyiv and Ternopil.*

Results. *It is clear that Kyiv and Ternopil are different in the language aspect to a certain extent. Residents of the capital are undoubtedly bilingual, because they use the Ukrainian and Russian languages in their everyday communication. Also in Kyiv English is a popular language, the example of which is the language landscape of the city.*

In contrast to the language situation in Kyiv, Ternopil is a more Ukrainian-speaking city. Its residents in their daily communication, as well as in all spheres of communication, use exclusively the Ukrainian language. The Ukrainian language in Ternopil is also the most prestigious one in the names of the various institutions.

Discussion. *Now we can observe the new wave of Ukrainization, which is caused by the Russian war against Ukraine. So we predict that Kyiv will quickly become more Ukrainian, and the Ukrainian language will become the main language not only in the West of the country, but throughout its territory. The prospect of our study is to investigate the language situation in both cities in the post-war period.*

Keywords: bilingualism, diglossia, language situation, language landscape, mother tongue, language prestige.

Статтю присвячено вивченню особливостей білінгвальних практик жителів Києва й Тернополя. На матеріалах декількох опитувань з'ясовано тенденції щодо використання української та російської мов у спілкуванні мешканців цих міст. Особливу увагу зосереджено на сферах освіти й обслуговування. На основі аналізу найменувань приватних закладів (дитячих магазинів, житлових комплексів, центрів раннього розвитку дітей і приватних садочків, кав'ярень) у Києві й Тернополі визначено риси мовного ландшафту обох міст.

Ключові слова: білінгвізм, диглосія, мовна ситуація, мовний ландшафт, рідна мова, престиж мови.

Вступ. Мовне питання в Україні є надзвичайно актуальним, адже визначальною рисою мовної ситуації в нашій державі є двомовність. Безсумнівним є той факт, що білінгвальність українців часто провокує конфлікт, який, зрозуміло, спричиняє дестабілізацію всередині суспільства. З огляду на це мовні питання часто є об'єктом маніпуляцій і пропаганди, а мова замість того, щоб консолідувати народ, навпаки, його роз'єднує.

Теоретичне підґрунтя. Соціолінгвістичним проблемам присвячено сучасні праці таких дослідників: Л. Масенко (Масенко, 2007), С. Соколової (Соколова, 2021), О. Данилевської (Данилевська, 2019), О. Рудої (Руда, 2021), Л. Підкуймухи і Н. Кісс (Pidkuĭmukha & Kiss, 2020), О. Шевчук-Клюжевої (Shevchuk-Kliuzheva, 2020) тощо.

Зазначимо, що до поняття «двомовність» ми зараховуємо білінгвізм і диглосію. Білінгвізм, за визначенням американського лінгвіста У. Вайнрайха, – це практика наперемінного використання двох мов в одному комунікативному середовищі (Вайнрайх, 1979, с. 22). На відміну від білінгвізму, під час якого мовці рівноправно користуються двома мовами в різних комунікативних сферах, за диглосної ситуації обидва мовні коди

знають оцінного протиставлення у свідомості індивіда. А тому основними ознаками диглосії вважаємо усвідомлене ставлення до двох мов і закріплення кожної мови за конкретною сферою комунікації (Матвеева, 2021, с. 52).

Отже, «білінгвізм – навперемінне використання двох мовних кодів у комунікативному просторі без розрізнення їхніх функцій, диглосія – свідомий вибір конкретної мови в певній ситуації спілкування задля досягнення комунікативного успіху» (Матвеева, 2021, с. 52). До речі, білінгвізм і диглосія часто трапляються поряд у різних мовних колективах. Зокрема, так уважає Дж. Фішман, який визначає чотири мовні ситуації, під час яких білінгвізм і диглосія можуть існувати разом або окремо (Fishman, pp. 30–37).

Прикладом першої ситуації, за якої в одній країні одночасно існують індивідуальний білінгвізм і диглосія, є мовна ситуація в Україні. Причиною двомовності в нашій країні є, звісно, витіснення української мови російською впродовж багатьох століть перебування України у складі Російської імперії, а також тривале насадження їхньої ідеології та пропаганди, зокрема через гібридну війну. Русифікаторські дії призвели до російськомовності частини українського населення і, як наслідок, до поширеного серед багатьох українців комплексу неповноцінності й меншовартості.

Росія від найдавніших часів проводила свою політику зросійщення українського населення, яка полягала в закритті українських шкіл, знищенні інтелігенції, припиненні українського книгодрукування, постійних репресіях, забороні української мови та введенні в усі сфери суспільного життя російської. У такий спосіб відбувалася мовна й культурна окупація. Після багатостолітнього табування української мови і всього українського почалася справжня війна, яку Росія проводить зі метою начебто «освобождения русскоговорящего населения» України. Відомо, що саме надумане звуження сфери вживання російської мови в Україні проросійські політики використали для загострення мовного конфлікту, а це стало вирішальною підставою для вторгнення Росії в Україну.

Очевидно, що найбільшою мірою від воєнних дій страждають зрусіфіковані міста, які окупанти начебто захищають від насильницької українізації. «Русский мир» загарбники несуть передусім російськомовним громадянам, мабуть, сподіваючись на підтримку не лише їхньої мови, а й держави, влади, політики тощо. Утім, попри неоднорідність і мовну

роз'єднаність українського суспільства, війна довела, що навіть російськомовні українці є насамперед українцями, які чинять спротив окупаційному режимові. Звідси випливає, що російськомовність частини населення є радше вкоріненою імперською політикою звичкою, а не громадянською позицією.

Комплексне дослідження сучасного комунікативного простору Києва висвітлено в дисертаційній роботі «Українсько-російський білінгвізм і диглосія в сучасному комунікативному просторі Києва» (Матвєєва, 2021). Метою нашої статті є порівняння білінгвальних практик жителів Києва й Тернополя.

Методи й матеріал дослідження. За основу нашої роботи було взято дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р. і результати анкетувань, оприлюднених соціологічною групою «Рейтинг» (2015 р.) і громадською організацією «Простір свободи» (2011–2021 рр.). Матеріалом дослідження були назви дитячих магазинів, житлових комплексів, центрів раннього розвитку дітей і приватних садочків, кав'ярень у Києві й Тернополі.

Мовна диференціація населення України. Важливо зауважити, що мовна диференціація населення України зовсім не відповідає співвідношенню українців і росіян на території держави, свідченням чого є дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р. Зокрема, відповідно до даних перепису 77,8 % жителів України є українцями за національністю, 17,3 % – етнічними росіянами, решта – представники інших національностей. У Києві 82,2 % населення є етнічними українцями (*Всеукраїнський перепис населення, 2001*). Отже, результати перепису доводять, що більшість населення України є українцями.

Водночас кількість українців і росіян в Україні не відповідає кількості українськомовних і російськомовних громадян. Зокрема, українську мову вважають рідною 67,5 % українців, а це на 10 % менше, ніж проживає українців загалом, російську назвали рідною 29,6 %, що на 12 % більше, ніж етнічних росіян (*Всеукраїнський перепис населення, 2001*).

Звідси випливає той факт, що російська мова в Україні не співвідноситься з російською національністю, а є наслідком мовної політики тоталітарного режиму. Поділяємо думку Л. Масенко, що «нинішня двомовна ситуація України сформувалася як перехідний етап у незавершеному асиміляційному процесі перетворення українськомовної спільноти на російськомовну, здійснюваному з метою розчинення української нації в

російській» (Масенко, 2007, с. 11). Не викликає сумнівів те, що така двомовність населення спричиняє мовні конфлікти й протистояння.

У цьому контексті треба наголосити на територіальній неоднорідності регіонів України. На території нашої держави вирізняються три великі регіони, що мають певні мовно-політичні відмінності: слабо зрусифікований західний (Волинська, Рівненська, Тернопільська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська області); середньо зрусифіковані північний і центральний (Хмельницька, Вінницька, Житомирська, Київська, Чернігівська, Сумська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська області) і сильно зрусифіковані південний і східний (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Донецька, Луганська області, Крим) (Огар, 1998). Влучно про такий стан ще наприкінці минулого століття висловився М. Рябчук, назвавши Україну «культурним уламком імперії» (Рябчук, 1998). Певна річ, причинами диференціації та неоднорідності територій є їхнє географічне положення, перебування під владою різних країн, різний розвиток економіки, мови й культури.

Регіоналізація України особливо помітна в мовному аспекті. Така диференціація українського суспільства перешкоджає утворенню цілісної держави з українською мовою як її символом. Умовну лінію регіоналізації можна провести між Правобережжям і Лівобережжям. Зрозуміло, що Західна Україна, яка не зазнавала надто сильного тиску під час перебування під владою Литви, Польщі й Австрії, більшою мірою зуміла зберегти свою ідентичність – мову, звичаї, традиції. Українці західного регіону є здебільшого українськомовними, патріотично налаштованими та проєвропейськими, а тому певним чином відрізняються від громадян східного й південного регіонів. Лівобережна Україна й особливо Київ були центром русифікаторських практик. З огляду на це очевидно є потужна зросійщеність цієї частини населення як у мовному, так і в ідеологічному аспектах. Як наслідок, мовна ситуація на Правобережжі та Лівобережжі помітно відрізняється.

Білінгвальні практики жителів Києва й Тернополя. Українську мову під час останнього перепису населення назвали рідною 72,1 % киян, а це на 10 % менше, ніж кількість етнічних українців, що проживають у столиці. У Тернопільській області (підкреслимо, що перепис не дає змоги відтворити точні показники національного й мовного складу безпосередньо Тернополя, можемо оперувати тільки даними, що стосуються всієї

області) національний і мовний показники майже однакові й перебувають на високому рівні – 98 % (*Всеукраїнський перепис населення, 2001*). Порівнявши кількість носіїв української мови в Києві й Тернопільській області, спостерігаємо помітні відмінності: кількість мешканців Тернопільщини, які розмовляють українською мовою, перевищує число українськомовних киян на 26 % (рис. 1). З цього можемо зробити висновок, що Тернополю більшою мірою властива українськомовність, тимчасом як Київ є двомовним.

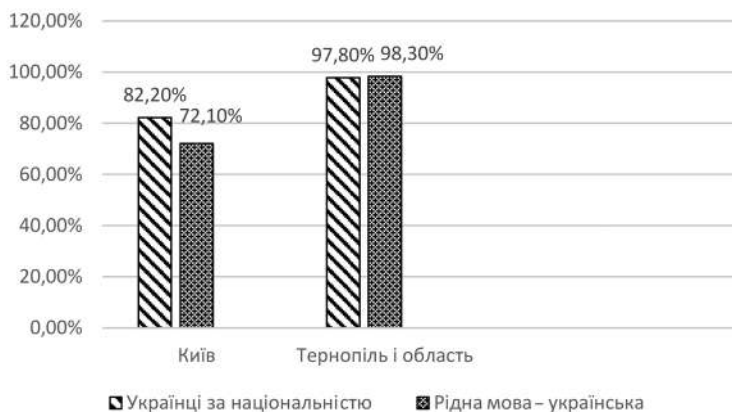

Рис. 1. Національний і мовний склад населення Києва й Тернопільської області

С. Соколова, вивчаючи двомовну ситуацію в Києві, довела, що білінгвізм мешканців міста відрізняється. Аналізуючи мовну поведінку киян, дослідниця виділила 10 теоретично можливих видів мовної поведінки (реальними виявилися 9), що зумовлені мовною компетенцією респондентів і умовами спілкування, які не завжди відповідають їхнім мовним перевагам. Як виявилось, найчисельнішу групу становлять ті мовці, що вільно володіють обома мовами – українською і російською. Однак їхній білінгвізм, на думку науковиці, не є гармонійним, адже, попри вільне володіння двома мовами, лише близько половини респондентів однаково використовують обидві, решта зазвичай вибирають якийсь один мовний код для задоволення комунікативних потреб (Соколова, 2013, с. 53). Тож можемо зробити висновок, що мешканці Києва в основному є білінгвами, а їхній білінгвізм є диглосним, позаяк вибір мовного коду є свідомим і залежить від поставленої мети.

Що стосується Тернополя, то це місто здебільшого є українськомовним. З ініціативи мовного омбудсмена Т. Кременя його навіть називають мовною столицею України. Справді, на вулицях міста, у магазинах і ресторанах, банках і поштових відділеннях, транспорті лунає винятково українська. Ба більше, в Тернополі вперше в Україні було ухвалено таку програму, яка має на 100 % забезпечити виконання вимог 10 статті Конституції України – всебічний розвиток і функціонування української мови в різноманітних сферах суспільного життя. За словами Т. Кременя, який брав участь у сесії Тернопільської міської ради 29 жовтня 2021 р., саме Тернопіль є першим обласним центром України, який затвердив міську програму розвитку й функціонування української мови як державної. «Це прецедентно. Це надзвичайно важливо, зважаючи на фронт мовний, на фронт бойовий та інформаційний у стані гібридної війни», – наголосив Уповноважений, додавши, що нині «вся Тернопільщина демонструє Україні, хто насправді є справжнім поборником державної мови, хто виступає за цінності, хто стимулює розвиток національних інтересів і задає тон тому, що є справді захистом державної мови» (Тарас Кремень, 2021).

Утім, попри українськомовність тернополян, ми не можемо стверджувати лише про їхню монолінгвальність. Оскільки в процесі розмови з російськомовними людьми в них рідко виникають якісь непорозуміння, то можемо припустити, що мешканці Тернополя є пасивними білінгвами. Нагадаємо, що пасивний білінгвізм – таке володіння другою мовою, коли індивід її розуміє, але сам не продукує. Виявів активного білінгвізму, за якого мовець навперемінно користується двома мовами, серед тернополян ми не спостерігаємо.

Чіткою ілюстрацією двомовності Києва й одномовності Тернополя є статистичні дані, оприлюднені соціологічною групою «Рейтинг» (Рух добровольців). Згідно з матеріалами опитування 2015 р., українською мовою вдома спілкуються 27 % мешканців столиці, тимчасом як у Тернополі українською мовою розмовляють 96 % жителів (рис. 2).

Як видно з показників діаграми, у киян не виявилось очевидних пріоритетів у виборі мови. Ті мешканці столиці, що користуються вдома українською мовою, російською та обома, розділилися на три, приблизно однакові за кількістю, групи. Зауважимо, що найбільшу групу – 40 % – становлять ті, хто використовує у домашньому вжитку й українську, і російську мови, а отже, є типовими білінгвами. Серед тернополян

пріоритети у виборі мовного коду безсумнівні: 96 % мешканців міста вдома спілкуються українською мовою.

Рис. 2. Мова домашнього спілкування мешканців Києва й Тернополя

Мовна ситуація у сфері освіти. Звернемо увагу на сферу освіти, а саме: кількість дітей, що навчаються українською мовою в школах з українською мовою навчання в Києві й Тернополі. На підставі даних, оприлюднених громадською організацією «Простір свободи» в результатах огляду «Становище української мови» (*Рух добровольців*), можна зробити висновки, яка мова домінує в освітньому процесі (рис. 3).

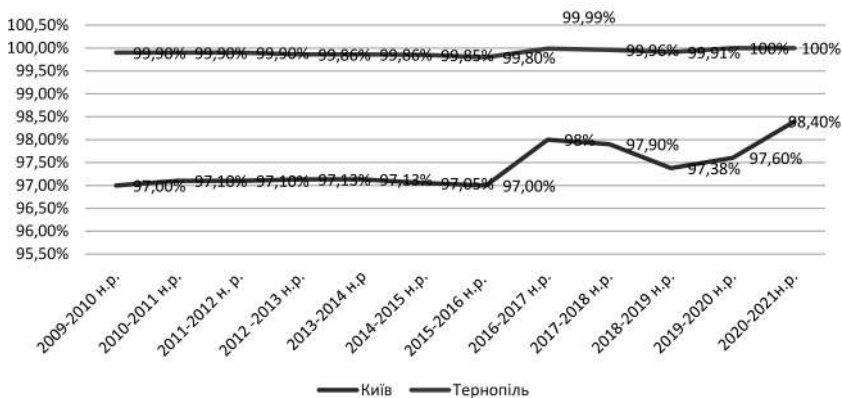

Рис. 3. Кількість дітей, що навчаються українською мовою в школах з українською мовою навчання в Києві й Тернополі (2009–2021 рр.)

На перший погляд, ситуація в школах обох міст є досить оптимістичною. Утім насправді мовне середовище багатьох шкіл, незважаючи на те,

що задеклароване як монолінгвальне, на думку О. Данилевської, нагадує хамелеона (Данилевська, 2018, с. 206).

У багатьох столичних школах, які задекларовані як українськомовні, існує двомовність: на заняттях домінує українська мова, а на перервах і вчителі, і учні частіше використовують російську. Зокрема, таку ситуацію підтверджують результати анкетування, що його провела О. Данилевська в школах Києва. Згідно з даними дослідження, лише 19 % опитаних школярів вважають середовище київських шкіл майже повністю українськомовним, тимчасом як 38 % – здебільшого українськомовним, 36 % – фактично двомовним із розподілом сфер використання української і російської мов, 6 % – із дифузною двомовністю, за якої кожен використовує мовні коди на свій розсуд (Данилевська, 2019, с. 240–244).

Із цього можемо зробити висновок, що в столичних школах існує білінгвізм (у межах навчальних закладів активно функціонують українська й російська мови) і диглосія, яка полягає в диференціації за мовною ознакою формального (на уроках) і неформального (на перервах і позакласних заходах) спілкування. Зрозуміло, що такий стан негативно позначається на мовній свідомості школярів, а також перешкоджає зростанню престижу державної мови серед молодого покоління.

Мовна ситуація в школах Тернополя виглядає дещо по-іншому. Мовне середовище і задеклароване як монолінгвальне, і насправді є одномовним. Всі заняття проводять винятково українською мовою, вчителі використовують державну мову на уроках і в позакласному спілкуванні. Та й кількість учнів, які здобувають освіту українською мовою, коливається в діапазоні 99–100 %. Проте серед тернопільських дітей, особливо учнів молодших класів, останнім часом спостерігаємо тривожну тенденцію, що полягає у використанні в їхньому мовленні російських лексем, а часом і зовсім наперемінного послуговування двома мовами. Очевидно, таку ситуацію спричинено тим, що багато дітей дивляться російськомовні мультфільми в ютубі, відповідно, це і є джерелом російських укралень у дитяче українське мовлення. Через це постає необхідність для батьків максимально українізувати інформаційний простір для своїх дітей, забезпечити українськомовне середовище не лише в домашньому спілкуванні, а й у плані споживання інформації.

Мовна ситуація у сфері обслуговування. У контексті вивчення мовної ситуації в Києві й Тернополі неможливо оминати сферу обслуговування. За основу цього аналізу було взято дані, зібрані волонтерами гро-

мадської організації «Простір свободи», які проводили моніторинг закладів харчування і торгівлі. Його метою було з'ясувати, яка мова домінує у сфері обслуговування. Зазначимо, що ми вже аналізували мовну ситуацію у сфері обслуговування Києва й ці матеріали оприлюднені в межах іншого дослідження (Матвєєва, 2020), завданням нинішнього є порівняння мовної ситуації в Києві й Тернополі.

Нагадаємо, що волонтери «Простору свободи» здійснювали моніторинг на основі трьох критеріїв: 1) мова вивіски; 2) мова меню або цінників; 3) мова комунікації працівників закладів з українськомовними клієнтами (*Рух добровольців*). Для проведення дослідження в центральній частині міст (у нашому випадку – Києва й Тернополя) вибрано по 10 кав'ярень чи інших закладів харчування і 10 магазинів. Простежимо, як змінювалася мовна ситуація в магазинах і кафе обох міст з 2011 р. до 2020 р. на основі результатів огляду «Становище української мови» (*Рух добровольців*). У табл. 1 узагальнено підсумки моніторингу.

Таблиця 1

Моніторинг закладів харчування і торгівлі Києва й Тернополя

Рік / кількість досліджуваних об'єктів	Місто	Мова вивіски				Чи є меню/ цінники українською?		Мова спілкування з клієнтами		
		Укр.	Рос.	Лат. графіка	Інше (лат.-укр.)	Є	Немає	Укр.	Рос.	Перейшли на укр.
2011 (лише кафе – усього 10)	Київ	4	2	3	1	8	2	5	4	1
	Тернопіль	9	0	1	0	10	0	10	0	0
2012 (усього 20)	Київ	8	3	8	1	17	3	8	7	5
	Тернопіль	17	0	3	0	20	0	20	0	0
2014–2015 (усього 20)	Київ	6	4	7	3	19	1	5	6	9
	Тернопіль	20	0	0	0	20	0	20	0	0
2016 (усього 20)	Київ	8	2	8	2	18	2	9	7	4
	Тернопіль	13	0	7	0	20	0	20	0	0
2017 (усього 20)	Київ	2	3	15	0	20	0	7	9	4
	Тернопіль	8	0	8	4	20	0	20	0	0
2018 (усього 20)	Київ	9	2	9	0	20	0	11	9	0
	Тернопіль	16	0	3	1	20	0	20	0	0
2020 (усього 20)	Київ	9	0	10	1	19	1	11	6	3
	Тернопіль	13	0	1	6	19	1	20	0	0

З огляду на наведені дані очевидним є збільшення престижу латинської графіки на вітринах закладів харчування. Однак наголосимо, що «до цієї категорії були зараховані не тільки іноземні слова, а й назви, написані латиницею. Щоправда, ми не маємо змоги чітко розмежувати звичайні назви закладів і такі, що містять вказівки на певні бренди (здебільшого неукраїнські) або мають мережевий характер, а отже, не можуть обійтися без іншомовних вкраплень» (Матвеева, 2020, с. 146).

Результати показали те, що українська та латинська графіки на вивісках закладів харчування і торгівлі в Києві постійно конкурують. Лише у 2017 р. спостерігалось очевидне домінування латиниці (15 – латинською абеткою і дві – українською мовою). Кількість російської мови в назвах закладів залишається приблизно незмінною. Такий стан, безперечно, є свідченням диглосії, за якої опозиція *престижне – непрестижне* накладається на англійську та українську мови.

Ситуація з меню і цінниками товарів видається значно оптимістичнішою, оскільки переважна більшість із них є українськими. На жаль, не можемо цього сказати про реальну ситуацію щодо обслуговування клієнтів у столиці, позаяк видно, що дуже багато працівників користуються російською мовою під час спілкування з українськомовними відвідувачами.

У Тернополі мовна ситуація у сфері обслуговування характеризується ширшим використанням державної мови, ніж у Києві. Зокрема, українська мова, безперечно, домінує на вивісках закладів харчування й торгівлі. Треба підкреслити, що у 2011–2012 рр. майже всі вітрини досліджуваних об'єктів були українськими. У 2014–2017 рр. спостерігалася конкуренція української та латинської графіки в назвах кафе й магазинів. Утім із 2018 р. українська мова знову почала переважати на вивісках різноманітних закладів міста. Що ж до меню та цінників, а також мови обслуговування клієнтів, то Тернопіль у цьому аспекті є повністю українськомовним містом.

Особливості мовного ландшафту Києва й Тернополя. У цьому контексті впадають у вічі особливості мовного ландшафту обох міст. Наприклад, у Києві, попри помітне розширення сфери використання української мови протягом останніх років, атмосфера ще досі не є винятково українською. Навпаки, окрім російської мови, тепер маємо очевидну загрозу ще й із боку англійської. У Тернополі спостерігаємо схожу ситуацію. Хоча російських найменувань закладів у місті ми не виявили, утім

залишається тенденція називати різноманітні об'єкти англійською мовою. Це, безперечно, є виявом диглосії, оскільки називати заклади іноземною мовою вважається престижнішим.

До речі, слід наголосити на принципі відбору назв для дослідження: ми вибирали об'єкти, які посідають перші місця у списках найпопулярніших закладів міста.

Розглянемо, зокрема, найменування торгових і торгово-розважальних центрів. У Києві майже всі вони мають назви англійською мовою – «*Ocean Plaza*», «*Sky Mall*», «*Dream town*», «*Lavina mall*», «*Silver breeze*», «*Art mall*», «*River mall*» тощо. Помітно, що навіть ті ТРЦ, назви яких вимовляємо за правилами української орфоєпії, часто все одно пишуть латиницею – «*Gulliver*», «*Globus*» та інші (Матвєєва, 2020, с. 145). У Тернополі ситуація з назвами торгових центрів є протилежною: майже всі заклади названо українською мовою – «*Подольани*», «*Орнава*», «*Атріум*», «*Алігатор*», «*Кристал*», «*Мандарин*» тощо. Отже, в Києві престижнішими є найменування торгових і торгово-розважальних центрів англійською, а в Тернополі – українською мовою.

Із дитячими магазинами склалася дещо гірша ситуація, особливо в столиці. Переглянувши список найпопулярніших київських дитячих магазинів, бачимо велику кількість найменувань не лише англійською, а й російською мовою. Ми виокремили такий список: «*Babyzone*», «*Chicco*», «*Mothercare*», «*Антошка*», «*Лапушка*», «*Альфа Тойс*», «*Daniel*», «*Babymax*», «*Пуговка*», «*Карпуз*», «*Пупсьонок*», «*New Life Premium*», «*Кроха*», «*Мишутка*» (Барчук, 2018), «*Babypark*», «*Шалунишка*», «*Happy Kids*», «*Будинок іграшок*», «*Mini Bambini*», «*KinderenOk*». Отже, із 20 дитячих магазинів тільки два мають назви українською мовою, тоді як російською – сім, англійською – 11. До речі, цікавою є назва магазину «*KinderenOk*». Ми її віднесли до назв англійською, хоча, зважаючи на суфікс *ok*, вона побудована за правилами російського словотвору, на зразок російської лексеми *ребёнок*. Отже, українська мова на вивісках дитячих магазинів Києва перебуває на останньому місці, а тому вважається найменш престижною. Звісно, така ситуація негативно позначається на формуванні мовної свідомості дітей, позаяк дітям, навпаки, з дитинства потрібно прищеплювати любов до рідної мови та заохочувати її використовувати.

На вивісках дитячих магазинів Тернополя домінує українська мова (17 назв), російської не спостерігаємо зовсім, три магазини з 20 названо англійською: «*Кукуся*», «*Умка*», «*BeSmart*», «*Немо*», «*Колисочка*», «*Elit*

baby», «*Polly Molly*», «*Кенгуру*», «*Чудо Острів*», «*Країна дитинства*», «*Апельсин*», «*Лелека*», «*Малюк*», «*Малюк Немовлятко*», «*Бембі*», «*Панда*», «*Пупсик*», «*Пузики і карапузики*», «*Рукавичка*», «*Синочки і дочки*». Найменування дитячих магазинів Тернополя доводять, що українська мова багата на слова і словотворчі засоби, якими влучно можна назвати крамниці для дітей, успішно оминаючи запозичення.

Інтерес становлять назви житлових комплексів. Серед столичних комплексів трапляються, наприклад, такі: «*Greenville Park*», «*02 Residence*», «*Новий Поділ*», «*City Village*», «*Svitlo Park*», «*Dibrova Park*», «*Olympic Park*», «*Family&Friends*», «*Голосіївська долина*», «*Creator city*», «*Квітець*», «*Русанівська гавань*», «*Новопечерські Липки*», «*Кришталеві джерела*», «*Oasis*», «*Podil Plaza&Residence*», «*Salut*», «*4 сезони*», «*Hello House*», «*Terracota*». Впадає у вічі те, що навіть такі найменування, як «*Svitlo Park*» та «*Dibrova Park*», в основі яких лежать українські слова *світло* й *дїброва*, оформлено латиницею. Певна річ, тривожною є така тенденція надмірної популяризації англійської мови в Києві на сучасному етапі (13 назв комплексів із 20), адже видається, що місто тепер тисне на українську мову з двох боків.

У Тернополі житлові комплекси здебільшого називають українською мовою (17 найменувань із 20), хоча подекуди трапляються й назви англійською: «*Щастя*», «*Київ*», «*Горизонт*», «*Варшавський мікрорайон*», «*Файне місто*», «*Набережна вежа*», «*Квартал Енергія*», «*Beverly Hills*», «*Atlanta tower*», «*Домініканський*», «*Панорама*», «*Київський*», «*Затишний двір*», «*Львівський*», «*Кольоровий*», «*Сонячна тераса*», «*Manhattan*», «*Оболоня-парк*», «*Там де дім*», «*Над озером*».

У назвах приватних дитячих садочків і центрів дитячого розвитку в Києві українська й англійська мови конкурують. Ми нарахували вісім закладів із назвами англійською мовою, дев'ять – українською, один – українською та англійською, два – англійські слова, оформлені українськими літерами. Серед них: «*Kids Galaxy*», «*Прем'єр*», «*Матуся шепотіла*», «*Be happy. Територія дитячого комфорту*», «*Бібістар*», «*Планета дитинства*», «*Кіндерленд*», «*Indigo Kids*», «*Маленька Європа*», «*Ля Малюк*», «*Helen Doron*», «*Родинне гніздечко*», «*Фенікс*», «*ЕрудитЛандія*», «*Vambinos Kids*», «*Happy Zone*», «*Sunny Garden*», «*Honey Kids*», «*Замок чудес*», «*Vision*», «*АКТiBiTi*».

У Тернополі 13 центрів дитячого розвитку мають українські найменування, шість – англійські, один – англо-українську назву: «*Сова*», «*Smart*».

kids», «Kinderсад», «Канітошка», «Затишок», «Іриска», «Гармонія», «Звичайне диво», «Круть-Верть», «Мурашник», «Світ і я», «Indigo mental club», «Empire of kids», «Let's go», «Oops School», «UniSon», «ВсеЗнайКо», «Дитячий клуб», «Зернятко», «Оба-на».

Домінує англійська мова і в назвах кав'ярень Києва (17 найменувань із 20): «Світ кави», «The Blue Cup coffee shop», «Make my cake», «Aroma Espresso Bar», «Milk Point», «Orang+utan bar», «Blur coffee», «London», «MyMuffin», «We berry», «Momo Naturally&fast», «Panna Pasticceria», «Кананка-бар», «Khreshchatyk Food Fest», «One Love coffee», «Vinostudia», «Milly Filly», «Mr.Grill HotDogs & Burgers», «Vimbo кава», «Coffeerelegia».

У Тернополі, звісно, першість у найменуваннях кав'ярень належить українській мові (14 назв із 20), хоча доволі часто трапляються заклади з назвами англійською: «Карма-кава», «Ваніль», «Коза», «БункерМуз», «Зоряна кава», «Відень», «Cat Coffee», «Big Cup», «Skver Coffee», «Coffee Brand», «КолЄжанка», «Скаварідка», «Star Coffee», «café Parma», «Франс.уа», «Шоколад», «Фламінго», «Файне місто», «Ковчез», «Лакітка».

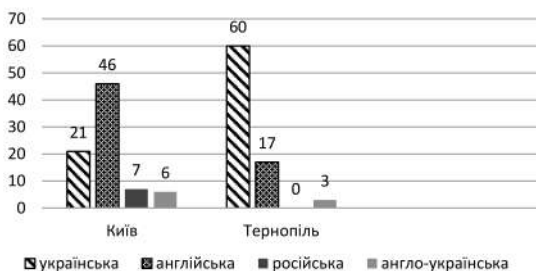

Рис. 4. Найменування закладів Києва й Тернополя (в одиницях)

Результати нашого аналізу мовного ландшафту Києва й Тернополя узагальнено в діаграмі (рис. 4). Проаналізувавши по 20 одиниць дитячих магазинів, житлових комплексів, центрів раннього розвитку дітей і приватних садочків, кав'ярень у кожному місті, ми робимо висновки, що Тернопіль є більш українськомовним містом, ніж столиця. Серед 80 найменувань закладів у Тернополі переважна більшість, а саме 60 одиниць названі українською, тимчасом як у Києві об'єктів з українськими назвами ми зафіксували втричі менше (21 одиницю). У столиці на вивісках зазначених закладів, очевидно, домінує англійська – 47 назв

із 80. Отже, це дає підстави стверджувати, що в Києві існує диглосія. До речі, на сучасному етапі в опозиції *престижне – непрестижне* у визначенні диглосії місце російської мови зайняла англійська, яку тепер, з огляду на найбільшу популярність найменувань цієї мови, уважають найпрестижнішою.

Висновки. Результати нашого дослідження доводять, що Київ і Тернопіль помітно відрізняються в мовному плані. Мешканці столиці, безперечно, є двомовними, оскільки в Києві існують українсько-російський білінгвізм і диглосія. Окрім цього, впадає у вічі потужне засилля англійської мови, що особливо виявляється на прикладі мовного ландшафту міста. На підставі зібраних даних можна припустити, що в Києві панують три мови: українська, російська й англійська. Білінгвізм киян є українсько-російським, оскільки мешканці міста часто у своєму спілкуванні користуються двома мовами навперемінно, а диглосію можемо розділити на українсько-російську (диференціація мов за сферами вживання) та українсько-англійську, що виявляється в домінуванні англійської мови на вітринах.

На протигагу мовній ситуації в Києві, Тернопіль є українськомовним містом. Його мешканці у своєму повсякденному спілкуванні, а також у всіх сферах комунікації користуються винятково українською мовою. З огляду на це ми можемо стверджувати хіба що про пасивний білінгвізм тернополян. Українська мова в Тернополі також є найпрестижнішою в найменуваннях різноманітних закладів, про що яскраво свідчить мовний ландшафт міста.

Звідси впливає той факт, що попри те, що столиця зазвичай є орієнтиром і взірцем для наслідування, в аспекті використання державної мови Тернопіль значно випередив Київ. Недарма саме Тернопіль називають мовною столицею України. Утім передбачаємо, що завдяки новій хвилі українізації, яку спричинила війна Росії проти України, Київ швидко українізується, і державна мова стане основною не лише на заході країни, а й по всій її території, а престиж української мови та всього українського буде ще вищим.

Список використаної літератури

- Барчук, М. (2018). *Мислення Проні Прокопівни, або Чому непопулярні українські назви?* Obozrevatel. <https://www.obozrevatel.com/society/mislennya-proni-prokopivni-abo-chomu-peropulyarni-ukrainski-nazvi.htm>.
- Вайнрайх, У. (1979). *Языковые контакты*. Вища школа.

- Всеукраїнський перепис населення 2001 р.* <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/>.
- Данилевська, О. (2018). Посттоталітарні деформації мовної ситуації в українській шкільній освіті на початку XXI ст. В *IX Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство* (с. 197–213). ІМФЕ.
- Данилевська, О. (2019). *Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси*. Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Масенко, Л. (2007). *(У)мовна (У)країна*. Темпора.
- Матвєєва, Н. (2020). Сучасний комунікативний простір української столиці. *Українська мова*, 1 (73), 141–152.
- Матвєєва, Н. (2021). *Українсько-російський білінгвізм і діглосія в сучасному комунікативному просторі Києва* [Дис. доктора філософії, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль]. Інститут української мови НАН України. Київ.
- Огар, Е. (1998). Українська мова в сучасній мовній ситуації в Україні: соціолінгвістичний та етнокультурний аспект. *Незалежний культурологічний часопис «І», 2*.
- Руда, О. (2021). Рідна мова vs мова повсякденного спілкування в оцінках українців. *Slavia Meridionalis*, 21 (2414). <https://doi.org/10.11649/sm.2414>
- Рух добровольців «Простір свободи»*. <http://dobrovol.org>.
- Рябчук, М. (1998). Харків не чує Ужгорода, Житомир – Львова. *День*, 30.
- Соколова, С. (2013). Основні типи мовної поведінки киян (за даними анкетування). *Українська мова*, 2, 38–55.
- Соколова, С. (2021). Лінгвальні та позалінгвальні аспекти функціонування суржика в Україні. *Slavia Meridionalis*, 21 (2412). <https://doi.org/10.11649/sm.2412>
- Тарас Кремінь: Тернопіль – перший обласний центр, який затвердив Програму розвитку та функціонування української мови*. tinyurl.com/yde6mwjz.
- Fishman, J. *Bilingualism with and without diglossia; Diglossia with and without bilingualism*. <https://cutt.ly/ahbs8AB>.
- Pidkuimukha, L., & Kiss, N. (2020). Battle of narratives: Political memes during the 2019 Ukrainian presidential election. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 20 (2246). <https://doi.org/10.11649/cs.2246>
- Shevchuk-Kliuzheva, O. (2020). The sociolinguistic aspect of Ukrainian Russian child bilingualism on the basis of a survey of Ukrainian families. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 20 (2323). <https://doi.org/10.11649/cs.2323>

References

- Barchuk, M. (2018). *Myslennia Proni Prokopivny, abo Chomu nepopuliarni ukraïnski nazvy?* [Thought of Pronia Prokopivna or why Ukrainian names are not popular?]. *Obozrevatel*. <https://www.obozrevatel.com/society/mislennya-proni-prokopivni-abo-chomu-nepopulyarni-ukraïnski-nazvi.htm>.
- Danylevska, O. (2018). Posttotalitarni deformatsii movnoi sytuatsii v ukraïnskii shkilnii osviti na pochatku XXI st. [Post-totalitarian deformations of the language situation in Ukrainian school education at the beginning of the XXI century]. In *IX Mizhnarodnyi konhres ukraïnistiv. Movoznavstvo [IX International Congress of Ukrainian Studies. Linguistics. Collection of scientific articles]* (pp. 197–213). ІМФЕ [in Ukrainian].
- Danylevska, O. (2019). *Ukrainska mova v ukraïnskii shkoli na pochatku XXI stolittia: sotsiolinhvistychni narysy* [The Ukrainian language in the Ukrainian school at the beginning of the XXI century: sociolinguistic essays]. Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].

- Fishman, J. *Bilingualism with and without diglossia; Diglossia with and without bilingualism*. <https://cutt.ly/ahbs8AB>.
- Masenko, L. (2007). *(U)movna (U)kraina [U(language) U(kraine)]*. *Tempora* [in Ukrainian].
- Matveieva, N. (2020). Suchasnyi komunikativnyi prostir ukrainskoi stolytsi [Kyiv modern communicative space]. *Ukrainska mova [The Ukrainian language]*, 1 (73), 141–152 [in Ukrainian].
- Matveieva, N. (2021). *Ukrainsko-rosiiskyi bilinhvizm i dyghlosiia v suchasnomu komunikativnomu prostori Kyieva [Ukrainian-Russian bilingualism and diglossia in Kyiv modern communicative space]* [Doctor's thesis, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil]. The Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
- Ohar, E. (1998). Ukrainska mova v suchasni movnii sytuatsii v Ukraini: sotsiolingvistychni ta etnokulturni aspekt [The Ukrainian language in modern language situation in Ukraine: sociolinguistic and ethnocultural aspects]. *Nezaleznyi kulturolohichni chasopys "I"* [The Independent cultural journal "I"], 2 [in Ukrainian].
- Pidkuimukha, L., & Kiss, N. (2020). Battle of narratives: Political memes during the 2019 Ukrainian presidential election. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 20 (2246). <https://doi.org/10.11649/cs.2246>
- Riabchuk, M. (1998). Kharkiv ne chue Uzhhoroda, Zhytomyr – Lvova [Kharkiv does not hear Uzhhorod, Zhytomyr does not hear Lviv]. *Den [The Day]*, 30.
- Ruda, O. (2021). Ridna mova vs mova povsiakdennoho spilkuvannia v otsinkakh ukraïntsv [Mother tongue vs language of everyday communication in Ukrainians' opinions]. *Slavia Meridionalis*, 21 (2414) [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.11649/sm.2414>
- Rukh dobrovoltsiv "Prostir svobody" [Movement of volunteers "Space of Freedom"]*. <http://dobrovol.org>.
- Shevchuk-Kliuzheva, O. (2020). The sociolinguistic aspect of Ukrainian Russian child bilingualism on the basis of a survey of Ukrainian families. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 20 (2323). <https://doi.org/10.11649/cs.2323>
- Sokolova, S. (2013). Osnovni typy movnoi povedinky kyian (za danymy anketuvannia) [The main types of the language behaviours of Kyiv's inhabitants (on the basis of the questionnaire)]. *Ukrainska mova [The Ukrainian language]*, 2, 38–55 [in Ukrainian].
- Sokolova, S. (2021). Linhvalni ta pozalinhvalni aspekty funktsionuvannia surzhyku v Ukraini [Lingual and Extralingual Aspects of Surzhyk Functioning in Ukraine]. *Slavia Meridionalis*, 21 (2412) [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.11649/sm.2412>
- Taras Kremin: Ternopil – pershya oblasnyi tsentr, yakyi zatverdyv Prohramu rozvytku ta funktsionuvannia ukrainskoi movy [Ternopil is the first regional center to approve the Program for the Development and Functioning of the Ukrainian Language]*. tinyurl.com/yde6mwjz.
- Vainraikh, U. (1979). *Yazykovye kontakty [Languages' contacts]*. Vyscha shkola [in Russian].
- Vseukrainskyi perepys naselennia 2001 r. [All-Ukrainian population census 2001]*. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/>.

Матеріал надійшов 25.08.2022

